

- ліна, М. Руженський, В. Поливанов та ін. – К. : Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, 2000. – 300 с.
4. Системні вади ринку праці та пріоритети його реформування: аналіт. доп. / О.М. Пищуліна, О.П. Коваль, О.О. Кочмировська ; за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.
  5. Чернявська Ю.Б. Удосконалення законодавчо-нормативних важелів державної політики регулювання вітчизняного ринку праці / Ю.Б. Чернявська, І.О. Цибульник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1(128). – С. 185-188.
  6. Конституція (Основний Закон) України. Прийнята Верховною Радою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  7. Новікова О. Напрями вдосконалення державного та регіонального управління щодо збереження та розвитку трудового потенціалу України / О. Новікова // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 2. – С. 7-8.
  8. Закон України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 № 803-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  9. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  10. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-XII (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  11. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р., № 2694-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  12. Закон України «Про освіту» (із змінами та доповненнями) від 23.05.1991р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  13. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  14. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5.02.1993 р. № 2998-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
  15. Державне регулювання ринку праці в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/738-derzhavne-regulyuvannya-rinku-pratsi-v-ukrajini>.

УДК 330.341

Шутаєва О.О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародної економіки

Таверійського національного університету імені В.І. Вернадського

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА»

Стаття присвячена дослідженню теоретичного поняття тіньової економіки та її сучасних форм, а також виявленню основних причин виникнення тіньової економіки як складного багатогранного соціально-економічного явища, яке динамічно розвивається.

Ключові слова: тіньова економіка, тінізація, тіньові економічні відносини, ринкове господарство, соціально-економічна система.

Шутаєва Е.А. НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ «ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА»

Статья посвящена исследованию теоретического понятия теневой экономики и её современных форм, а так же выявлению основных причин возникновения теневой экономики как сложного многогранного и динамично развивающегося социально-экономического явления.

Ключевые слова: теневая экономика, тенизация, теневые экономические отношения, рыночное хозяйство, социально-экономическая система.

Shutaieva O.A. SOME THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT "SHADOW ECONOMY"

The article investigates the theoretical concept of the shadow economy and its modern forms, as well as identifying the main causes of the shadow economy as a complex multi-faceted and dynamic socio-economic phenomenon.

Keywords: shadow economy, shadowing, shadow economic relations, market economy, socio-economic system.

Постановка проблеми. Розвиток світового господарства йде шляхом глобалізації всіх сфер міжнародних економічних відносин, які відрізняються високим динамізмом і взаємозалежністю подій. Загострилися протиріччя, пов'язані з нерівномірністю розвитку в результаті глобалізаційних процесів, поглибленням розриву між рівнями добробуту країн. Цінності та моделі розвитку стали предметом глобальної конкуренції. Зросла вразливість всіх членів міжнародного співтовариства перед обличчям нових викликів і загроз, в тому числі кризових явищ у світовому господарстві.

З проблемами присутності тіньової економіки стикаються майже всі країни світу. В одних її обсяги фіксуються на рівні, що не має значного впливу на економіку, а в інших – є свідченням існування відтворювальної системи тіньових економічних відносин. До другої категорії, на жаль, відноситься Україна, обсяги тіньової економіки якої за різними джерелами фіксується на рівні 20-50% ВВП [1].

Для деяких регіонів тіньова економіка стала основою життєзабезпечення. Багатьом країнам не під силу відмовитися від тіньової економіки не тільки тому, що вона надзвичайно прибуткова, зачіпає інтереси найвпливовіших груп і бізнес еліт, що мають великі міжнародні зв'язки, але й тому, що її ліквідація вимагає реалізації дорогих соціальних програм, спрямованих на переорієнтацію діяльності населення, створення нових галузей виробництва і легальних робочих місць. Глобальний характер тіньової економіки об'єктивно знижує можливості окремої держави і ставить питання про регулювання соціально-економічних відносин силами світового співтовариства.

Активне поширення тіньової економіки є однією з основних загроз економічній безпеці країн. Тіньова економіка, на думку багатьох, вже є загрозою економічній безпеці України. При цьому, як у суспільній свідомості, так і в середовищі фахівців досі немає однозначного трактування змісту цього складного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато зарубіжних фахівців (Дж. Гелбрайт, Г. Мюрдаль, Л. Туроу, Л. Ларуш та ін.) зверталися до питань розкриття тіньового аспекту соціально-економічних відносин суспільства. У наступні роки цій проблемі приділяли увагу видатні зарубіжні, в тому числі, російські вчені: С.Ю. Барсукова [2; 3], А.К. Бекряшев [4], В.М. Єсіпов [5], С.М. Єчкамов [6], С.М. Ковальов [7], Ю.В. Латов [7], І.С. Нафіков [8], А. Портес [9], С.С. Сулакшин [10], О.А. Степичева [11], Ф. Шнайдер [12], Н.Д. Еріашвілі [13] та інші.

Крім того, аналізу проблем тіньової економіки присвячені роботи вітчизняних вчених, таких як: Е. Воробійов [14], З. Варналія [15], О. Головач [16], В. Гвоздецький [17], І. Мазур [18], М. Флейчук [19], Ю. Харазішвілі [20], Є. Хорошаєв [21] та інших.

Однак, ряд аспектів процесу тінізації національної та світової економіки в цілому, до теперішнього часу залишаються без належної уваги і є недостатньо опрацьованими. Так, залишається досить широким спектр поглядів на саме поняття тіньової економіки і його зміст і склад, що в свою чергу ускладнює визначення цілей і завдань стратегії регулювання національної економіки.

Метою статті є уточнення поняття тіньової економіки, дослідження причин виникнення тіньових економічних відносин в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тіньовою економікою (*shadow economy*) називають господарську діяльність, яка розвивається поза державним обліком і контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. Масштаби і характер діяльності у сфері тіньової економіки варіюються в широких межах. Феномен тіньової економіки давно вже привертає до себе увагу економістів, оскільки обсяг цього економічного явища до початку ХХІ століття придбав такі розміри, що не помічати її стало вже неможливо.

За кордоном проблеми тіньової економіки почали вивчати з 30-х років ХХ століття, однак перші серйозні розробки в цій області були зроблені лише в 70-х роках. Однією з перших серйозних робіт на цю тему стала стаття американського вченого П. Гутманна «Підпільна економіка», яка була опублікована в 1977 році і стала своєрідним початком великих досліджень з проблем тіньової економіки.

Хоча вивчення тіньової економіки йде вже кілька десятиліть, досі не склався єдиний понятійний апарат для її аналізу. Наприклад, в англійській літературі можна зустріти терміни «*informal economy*», «*underground economy*», «*shadow economy*», «*black economy*», які у різних дослідників використовуються в різних значеннях. У вітчизняній літературі в якості альтернативи поняття «тіньова економіка» використовуються й інші терміни – неофіційна, неспостережена, прихована, підпільна, нелегальна та інші. Кожен з них акцентує увагу тільки на одному з аспектів даного явища і не відображає у всій його багатогранності. У російській та вітчизняній науці та економічній практиці сплеск інтересу до тіньової економіки був відзначений тільки наприкінці 80-х, початку 90-х років минулого століття.

Розвиток будь-якої соціально-економічної системи обов'язково включає і розвиток тіньових економічних відносин. В даний час не сформульовано єдине загальноприйняте універсальне поняття «тіньова економіка». Різноманіття позицій, відображених у нормативних документах державних відомств і економічній літературі, обумовлено відмінностями в характері розв'язуваних авторами завдань (фундаментальний аналіз, статистична оцінка, оптимізація

соціально-економічної політики, вдосконалення правоохоронної діяльності, забезпечення економічної безпеки тощо).

З фундаментальних теоретичних позицій тіньова економіка означає відмову суб'єктів ринкової економіки від використання правових норм і перевагу альтернативних механізмів вирішення конфліктів між загальнонаціональними та приватними інтересами.

У прикладному аспекті тіньова економіка трактується як заборонені види діяльності, приховане виробництво, що не враховується офіційною статистикою або вислизаюча від оподаткування економічна діяльність.

Дуже часто поняття «тіньова економіка» розглядається як не контрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання економічних благ і підприємницьких здібностей, тобто приховувані від органів державного управління та контролю, а також громадськості соціально-економічні відносини між господарюючими суб'єктами щодо використання державної, недержавної і кримінально нажитої власності з метою отримання надприбутків для задоволення особистих і групових потреб невеликої частини населення країни [5].

Було б неправильно розглядати тіньову економіку тільки як заборонену діяльність, так як вона часто включає і законну діяльність, але приховану або зменшену з метою ухилення від сплати податків. Вузким представляється і трактування тіньової економіки як прихованого виробництва (законного виробництва, прихованого від оподаткування), оскільки до неспостереженою державою відносяться також нелегальна економіка (незаконне виробництво і збут товарів) і неформальна економіка (відносини між роботодавцем і працівником, не закріплені юридично) або фіктивна економіка (спекулятивні угоди, шахрайство, пов'язане з отриманням і передачею грошей).

У цьому зв'язку найбільш повним трактуванням тіньової економіки є розгляд її як сфери, в якій економічна діяльність здійснюється поза рамками закону, тобто угоди відбуваються без використання правових норм і формальних правил господарського життя.

Термін «тіньова економіка» в цілому відноситься до фінансово-господарським операціям, спрямованим на отримання матеріальної вигоди. Визначення «тіньова», «прихована» іноді уточнюються за допомогою поняття «незаконна». Таким чином, виникає необхідність чіткого розмежування понять законною і незаконною діяльністю. Різні види тіньової діяльності мають якісні відмінності. Тому для правильного розуміння проблем тіньової економіки необхідно виділити її основні складові.

Латов Ю.В. і Ковальов С.Н. для типологізації різновидів тіньової діяльності в якості критеріїв використовують зв'язок з «білою» («першою», офіційною) економікою, а також суб'єкти та об'єкти економічної діяльності. Автори виділяють такі форми (сектора) тіньової економіки: «друга» («білокомірцева»), «сіра» («неформальна»); «чорна» («підпільна») тіньова економіка (таблиця 1).

«Друга» тіньова економіка – це заборонена законом прихована економічна діяльність працівників на їх робочих місцях, що призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. Головними суб'єктами тіньових відносин є керівний персонал («білі комірці»), менеджери середньої ланки, при цьому учасниками тіньових відносин можуть стати і пересічні громадяни, без мовчазної згоди яких систематичні господарські порушення з боку менеджерів були б неможливі. З точки зору суспільства в цілому «друга» тіньова економіка не

Таблиця 1
Критерії типологізації тіньової економіки

Основні ознаки	«Друга» тіньова економіка	«Сіра» тіньова економіка	«Чорна» тіньова економіка
Суб'єкти	Менеджери офіційного («білого») сектора економіки	Неофіційно зайняті	Професійні злочинці
Об'єкти	Перерозподіл доходів без виробництва	Виробництво звичайних товарів і послуг	Виробництво заборонених та дефіцитних товарів і послуг
Зв'язки з «білою» економікою	Невідривна від «білої»	Відносно самостійна	Автономна по відношенню до «білої»

Джерело [7, с. 15]

виробляє ніяких нових товарів або послуг. Вигоди від «другий» економіки одних отримані за рахунок втрат інших людей. Найбільш важливі її різновиди – корупції та ухилення від сплати податків.

«Сіра» тіньова економіка – дозволена законом, але не зареєстрована економічна діяльність (переважно дрібний бізнес) з виробництва та реалізації звичайних товарів і послуг. Виробники свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати, пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків і тому подібне, або звіт про таку діяльність взагалі не передбачений.

«Чорна» тіньова економіка – це економіка організованої злочинності, тобто, економічна діяльність, яка заборонена законом. «Чорної» тіньовою економікою в широкому сенсі слова можна вважати всі види діяльності, повністю виключені з нормального економічного життя, оскільки вони вважаються несумісними з нею, руйнують її. Цією діяльністю може бути не тільки заснований на насильстві перерозподіл (крадіжки, грабежі, вимагання), але також виробництво товарів і послуг, що руйнують суспільство (наприклад, наркобізнес і рекет) [7]. При цьому необхідно розуміти, що між різними формами тіньової економічної діяльності немає чіткої межі.

З.С. Варналій виділяє три основні складники, які найточніше відображають основні вияви тіньової економіки:

- неофіційна – діяльність домогосподарств, що виготовляють та споживають товари чи послуги власного виробництва для власних потреб чи потреб членів своєї родини;
- кримінальна – виробництво та продаж заборонених товарів і послуг (наркотики, вибухові речовини, проституція);
- іллегальна – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення або реєстрації підприємств. Іллегальний складник за ознакою сфери охоплення поділяємо на внутрішній, зовнішній та глобальний. Внутрішній включає діяльність у межах національної економіки, зовнішній – поза її межами, а глобальний передбачає транснаціональну (з країною базування) і мультинаціональну (без конкретного центру розташування) частки [15].

Форми тіньової економіки можна класифікувати і за сферами економічної діяльності. Наприклад, в сфері виробництва – фальсифікація продукції; вивезення прибутку за кордон; штучне банкрутство; підкуп чиновництва для отримання держзамовлень; використання праці нелегальних мігрантів; затримки

заробітної плати. У сфері освіти – хабарі за вступ до вузу, здачу іспитів, отримання диплома та інше.

Певний інтерес представляють також можливості класифікації тіньової економіки в залежності від структури підприємництва (малий, середній бізнес, великий капітал), форм власності (державна, муніципальна, приватна, змішана тощо), масштабів завданих збитків. Очевидно, що серед учасників тіньової економіки найчисленнішим є малий бізнес, але з економічного і соціального збитку, що наноситься суспільству, безумовним лідером виступає великий олігархічний капітал.

Причини тіньової економіки різноманітні: економічні, соціальні, правові, соціокультурні, політичні. Найбільш значущою групою причин, що породжують тіньову економіку, безумовно, є економічні чинники.

Насамперед, це – високий рівень оподаткування. Так, наприклад, у США офіційно частка всіх податкових надходжень була в останньому десятилітті ХХ століття на рівні 30-33% ВВП. Це набагато менше в порівнянні, наприклад, зі скандинавськими країнами (у Швеції – 61%). Існують різні оцінки частки що вилучається у підприємства прибутку: від 60 до 80-90%. Як відомо, податкове вилучення понад 50% прибутку позбавляє підприємство стимулів до активної виробничої діяльності. Економічна нестабільність, кризовий стан економіки. Догляд економіки в «тінь» є наслідком загального стану економіки. Кризовий стан економіки змушує підприємців шукати привабливіші ніші для своєї діяльності. Однією з них і є тіньовий сектор.

Пояснюючи феномен формування та розвитку тіньової економіки, зарубіжні та вітчизняні експерти одноставні в тому, що обсяги неформальної діяльності у вирішальній мірі в кінцевому підсумку залежать від загального стану економіки, рівня життя населення. У світовій практиці звичайно виділяють наступні чинники, що визначають масштаби і динаміку тіньової економіки: тягар оподаткування; розміри одержуваних населенням доходів; тривалість робочого часу; масштаби безробіття; ступінь державного регулювання економіки; корумпованість офіційної влади; «непрозорість» національних систем обліку ведення бізнесу.

Дія зазначених чинників слід оцінювати в сукупності, оскільки в різних країнах вони найчастіше діють різноспрямоване і їх комбінація призводить до різних результатів. Більшість західних експертів, проте, вважають, що основною причиною розвитку тіньової діяльності є податковий пресинг і ступінь державної «зарегульованості» економіки.

За даними останнього дослідження «Тіньові економіки: розміри, причини зростання і сліdstва», проведеного австрійськими фахівцями Ф. Шнайдером і Д. Енсті, в країнах ОЕСР обсяг тіньової економіки складає в середньому 16,8% ВВП, країнах колишнього СРСР – 35,3%, державах ЦСЄ – 21% [12].

У більш широкому плані економічні причини тіньової економіки можна пов'язати з проблемою конкуренції в рамках ринкового господарства. Тіньову економіку слід розглядати як одну з форм недосконалої конкуренції. При цьому порушуються не тільки правові, а й морально-етичні норми. Стає очевидним, що в міру формування зрілих ринкових відносин здорова конкуренція здатна витіснити тіньову економіку на узбіччя ринкового господарства. Далеко не випадково в країнах з розвиненими ринковими відносинами питома вага тіньової економіки значно нижча, ніж у країнах, де ці відносини тільки переживають період становлення.

За своєю сутністю природою ринкове господарство носить стихійний характер. Відомо, що для рин-

кової економіки характерні нерівномірний розвиток різних секторів економіки, інфляція, різкі коливання обмінних курсів і т.п. Все це є сприятливим ґрунтом для тіншових операцій. Тіншова економіка приймає гіпертрофовані масштаби, коли держава не здатна ефективно регулювати економіку і створювати нормальні умови для функціонування підприємництва. Тіншова економіка отримує сприятливі умови для розвитку особливо в періоди криз, сплеску інфляції, різкого зміни валютних курсів, тобто всякий раз, коли порушується нестійка рівновага ринкового господарства.

Несприятливий соціальний фон, зростаюче безробіття, потік біженців, несплачені заробітної плати є причиною тіншової економіки. Люди, які втратили роботу або не одержують регулярно заробітну плату, погоджуються на всі умови нелегальної, тіншової зайнятості, відносини з роботодавцем часом ґрунтуються тільки на усній домовленості, ніякі лікарняні і відпускні не оплачуються, звільнення можливе без всяких соціальних гарантій і тим більше без попередження і таке інше. Для роботодавців такі відносини більш ніж вигідні - працівники виявляються досить зацікавленими в тому, щоб тіншований бізнес залишався таким, а роботодавці мають неконтрольовану владу над найманими працівниками. Прямі фінансові вигоди полягають у несплаті податків на фонд оплати праці [22].

Сучасному суспільству не вдалося вирішити цілий ряд соціальних проблем, головною з яких є соціальна диференціація суспільства. Структура суспільства визначає чисельність потенційних учасників тіншової економіки. Наявність у складі населення тих чи інших «груп ризику» і чисельність таких груп дозволяють говорити про «тіншований потенціал» суспільства. У тіншову економіку масово залучаються переважно представники малозабезпечених і маргінальних верств населення: молодь, безробітні, робітники-мігранти і т.п. За чисельністю вони складають найбільш масовий прошарок учасників тіншової економіки. Основна маса безпосередніх виконавців власне злочинних економічних дій також формується в середовищі малозабезпечених верств населення. Тіншові акції широко поширені і в трудових відносинах. Порушення принципів трудового законодавства (тривалість робочого дня, оплата праці тощо), соціальної справедливості характерно для використання праці робітників-мігрантів (нелегалів), жіночої праці та праці підлітків. Загроза безробіття змушує найманих працівників погоджуватися на оплату своєї праці в натуральній формі й місяцями чекати виплати мізерної зарплати. Такі форми оплати праці, як депозити і «конверти», також є тіншовими в системі трудових відносин. Таким чином, деформовані, ненормальні відносини в соціальній сфері породжують особливий вид тіншової економіки, в який втягуються значні маси знедолених людей.

До групи причин, що пояснюють феномен тіншової економіки, відносяться правові чинники, пов'язані з недосконалістю законодавчої бази підприємництва. Економічний процес, навіть в промислово розвинених країнах, завжди обганяє розвиток правової основи підприємництва. Державне законодавство, як правило, завжди відстає від нових реалій економічного життя. Тому вдосконалення правової бази носить нескінченний, перманентний характер. Суперечності між мінливими умовами ринкового господарства та існуючою законодавчою базою дозволяють тіншовій економіці використовувати ті прогалини, які утворюються в правовій сфері. Великі корпорації, вико-

ристовуючи свою фінансову міць, іноді чинять тиск на законодавців, які можуть приймати правові акти на догоду обраним соціальним групам.

Незахищеність прав власності породжує психологію невпевненості в перспективі розвитку. Відповідна господарська поведінка виходить з того, що якщо права власності можуть бути рано чи пізно порушені і існуюче законодавство і правозастосовна практика аж ніяк не гарантують їх надійний захист, треба використовувати наявні можливості по максимуму.

В якості причин розвитку тіншової економіки також слід назвати і етичні фактори, обумовлені слабкою етичною основою підприємництва. Особливо виділяються суперечності між законодавством і морально-етичною основою підприємництва. Звичайно, самі закони багато в чому відбивають морально-етичні цінності даного часу. Проте інтереси держави, які реалізовані в законодавстві, не завжди збігаються з інтересами більшості членів суспільства, а часом знаходяться в явному протиріччі з ними. Важливою обставиною є також те, що етична основа підприємництва набагато ширше і нерідко більш значуща, ніж господарське право. Порушення самою державою законів, які вона ухвалила також сприймається суспільством з позицій морально-етичних норм. Якщо говорити про етичну основи підприємництва, то важливим тут є врахування національних традицій. У Західній Європі та Північній Америці під впливом протестантизму сформувалося позитивне ставлення суспільства до приватної власності, особистого багатства, підприємницької діяльності. У Росії ж православна культура, навпаки, багато в чому визначила негативне ставлення до матеріальної сторони життя. Іслам досі засуджує лихварство. Соціокультурні чинники, і, насамперед, етична основа підприємництва, є суттєвими для пояснення особливостей тіншової економіки в тій чи іншій країні. До цієї групи причин належить діяльність інститутів громадянського суспільства. Мова йде про те, що з ускладненням всієї системи ринкового господарства державі стає не під силу самотужки боротися з тіншовою економікою. Незалежні розслідування економічних злочинів засобами масової інформації можуть надати державі істотну допомогу в боротьбі з тіншовою економікою. Ще більше значення мають виховні функції, які повинні здійснювати інститути громадянського суспільства: ЗМІ, профспілки, об'єднання підприємців, споживачів, діячів культури, релігійні та інші організації. Саме інститути громадянського суспільства змушують державну владу бути більш відкритою і прозорою. Досвід багатьох країн з розвиненими інститутами громадянського суспільства переконливо доводить, що прозорість соціально-економічної політики держави - одна з найважливіших гарантій того, що будуть поставлені серйозні бар'єри на шляху корупції і тіншових операцій між владними структурами та бізнесом.

Ще одну групу причин становлять політичні чинники, викликані суперечностями в політичній системі. Одним із принципів тут є питання про відносини влади і великого капіталу. Відомо, що їх злиття формує всесильну олігархію, існування якої створює якісно нові риси тіншової економіки. Справа не тільки в тому, що під тиском фінансових магнатів влада приймає закони, що створюють сприятливі умови для свободи економічної діяльності олігархів, а й у тому, що це знаходиться в протиріччі з принципами соціальної справедливості. Державна казна недоотримує величезну кількість коштів, малий бізнес опиняється в ще більш нерівноправному положенні.

Багато угод олігархи укладають в тіні кабінетів влади. З точки зору закону ці угоди малоуязвіми, але, по суті, їх слід віднести до тіньової економіки. Слабкість політичної влади є основною причиною корупції державного чиновництва, яка, в свою чергу, веде до гіпертрофії масштабів тіньової економіки.

Важливо відзначити, що якщо в періоди політичної нестабільності тіньова економіка розвивається дуже динамічно, то офіційна, навпаки, знижує темпи розвитку. Причому її обсяг зменшується не тільки за рахунок «затінення», але й з причини елементарного згортання діяльності «до кращих часів». Залежно від розвитку ринкових відносин, стану економіки в цілому, причин існування тіньової економіки буде більше або менше, ступінь впливу різних з них буде варіюватися. Також на розвиток тіньової економіки впливають економічна свобода, що граничить з вседозволеністю, деформація морально етичних вимог.

Тіньова економіка в Україні – це результат системної кризи економіки. При переході від соціалістичних форм організації економіки до ринкових форм, відбулася реструктуризація тіньового сектора економіки, його масштабний розвиток. Тіньова економіка в Україні має істотне поширення у всіх сферах економічної діяльності. Найбільш корумпованими сьогодні є установи та організації Державної інспекції, митниці, міліції та податкової інспекції.

Тінізація економічних відносин має специфічний вплив на економіку України. Зовнішні кризові явища швидко призводять до масштабного вилученню капіталів з офіційної економіки, поглиблює її кризовий стан. До числа найбільш істотних факторів тінізації національної економіки відносяться: суперечливість законодавчої та нормативно-розпорядчої бази, неефективність організаційно-інституційних механізмів антикорупційного законодавства, неефективність функціонування судової та правоохоронної систем, неефективне адміністрування податків, високий рівень злочинності, а також відсутність історичної практики дотримання норм і моральних стандартів законослухняної поведінки у суб'єктів господарювання та громадян.

Тіньова економіка в поєднанні з організованою злочинністю і корупцією становлять загрозу для економічної та національної безпеки держави. Тому, тіньовий сектор економіки, що склався в Україні вимагає глибоких і комплексних наукових досліджень. Значною проблемою, яка ускладнює дослідження тіньової економіки, є відсутність інформаційно-статистичних даних.

Поширення в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також збільшення обсягів продукції і фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, являють собою істотну перешкоду забезпеченню сталого розвитку економіки. Значною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна віднести до тіньових, можна здійснити в легальному нормативно-правовому полі.

Висновки з проведеного дослідження. Тіньова економічна діяльність – складне і багатогранне явище, яке в будь-яких суспільно-політичних умовах існує і розвивається. Вона виступає як наслідок наявності державного контролю в економічній сфері. Також слід зауважити, що різке зростання інтересу до проблеми тіньової економіки збігається, як правило, за часом з кризовими тенденціями або затяжним економічним спадом в ряді країн, у тому числі і економічно розвинених. І Україна не є винятком.

Тіньові економічні відносини і тіньова економіка є результатом постійної зміни існуючої системи

економічних зв'язків суспільства. Розростання цих зв'язків завдає величезної шкоди економіці країни, негативно позначається на духовно-моральній і правовій сфері суспільства, спотворює особистість багатьох людей, підриває безпеку держави, знижує конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку. Суспільству і державі необхідно активно впливати на корені породження тіньових економічних відносин, які, при всій їх різноманітності, мають спільну основу – деформацію соціально-економічної системи суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) // Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. Режим доступу: <http://icps.com.ua/publications/aperiodic/html>.
2. Барсукова С.Ю. Сращивание теневой экономики и теневой политики / С. Барсукова // Мир России. – 2006. – №3. – С. 158-179.
3. Барсукова С. «Теневая» экономика и «теневая» политика: взаимные интересы / С. Барсукова, В. Звягинцев // Свободная мысль. – 2006. – № 7-8. – С. 141-154.
4. Бекряшев А.К. Теневая экономика: Учебное пособие / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров, Н.С. Бекряшева – Омск: Изд-во Омск. акад. МВД России, 2004. – 180 с.
5. Есипов В.М. Теневая экономика: учеб. пособие / В.М. Есипов – М.: ОНИРИО Московского института МВД России, 1997. – 123 с.
6. Ечмаков С.М. Теневая экономика: Анализ и моделирование / С.М. Ечмаков – М.: Финансы и статистика, 2004. – 405 с.
7. Латов Ю.В. Теневая экономика: учебное пособие для вузов / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев / Под ред. В.Я. Кикотя, Г.М. Казиахмедова. – М.: Норма, 2006. – 336 с.
8. Нафиков И.С. Теневая экономика и организованная преступность в условиях крупного города / под ред. В.П. Малкова Казань: 2012, Познание. – 379 с.
9. Портес А. Неформальный сектор экономики: сущность и особенности / А. Портес // Латинская Америка. – 1985. – № 3. – С. 84-94.
10. Сулакшин С.С. Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике в России. [Монография в 2-х томах] / С.С. Сулакшин, С.В. Максимов, И.Р. Ахметзянова и др. – Т. 1. – М.: Научный эксперт, 2008. – 464 с.
11. Степичева О.А. Развитие механизмов регулирования теневой экономики в России: Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. д.э.н. – Тамбов, ТГУ. – 2007. – С. 17.
12. Schneider F. Schattenwirtschaft: Eine Frage richtiger oder falscher Anreize // Deutschland – was nun? € Munchen, 2006. – S. 297-310.
13. Теневая экономика: учеб. пособие / Н.Д. Эриашвили [и др.] / под ред. Н.Д. Эриашвили, Н.В. Артемьева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 416 с.
14. Варналії З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. [Монографія] / за ред. З.С. Варналії. – К.: НІСД, 2006. – 576 с. Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/ty_n_ekon/01_2.htm
15. Вороб'єв Е. Теневая экономика в условиях системного кризиса / Е. Вороб'єв, Б. Тимченко // Экономика Украины. – 2008. – № 8. – С. 28-37.
16. Гвоздецький В.Д. Корупція – відображення стану суспільного організму / В.Д. Гвоздецький // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси та право. – 2011. – №3-4. – С. 124-133.
17. Головач О. Ми активно протидіємо створенню фінансових ресурсів, що живлять корупцію [Електронний ресурс] // Вісник податкової служби України. – 2011. – №7. – Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/article/Oleksandr_5046860.html
18. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 239 с.
19. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.
20. Харазішвілі Ю.М. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні / Харазішвілі Ю.М., Дмитренко Н.М. // Економіка України. – 2010. – №12. – С. 16-28.
21. Хорошаєв Є. Тінізація вітчизняної економіки та правові шляхи її подолання / Є. Хорошаєв // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси та право. – 2011. – №2. – С. 129-133.
22. Мазур І.І. Мотивація суб'єктів тіньової економічної діяльності / І.І. Мазур // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 40-54.